

סתם הלוואה שלושים יום

אברהם פרל

סתם הלוואה - שלושים יום

הגמרא במסכת מכות' אומרת, שהמלווה את חברו בסתם, אינו רשאי לתובעו בפחות משלושים יום. בתחילה הבינה הגמרא שהדין הזה הוא סברא, שכן רבה בר בר חנא סובר, שכל הדין לא נאמר אלא במלוה בשטר ולא במלוה על פה, והסברא היא, ששטר אדם לא טורח לכתוב על זמן מועט משלושים יום.

למסקנה אומרת הגמרא, שאין הבדל בין מלוה בשטר למלוה על פה, ולומדים מהפסוק "קרבה שנת השבע שנת השמיטה"¹ ולכאורה יש כפילות בפסוק, שכן שנת השבע היא שנת השמיטה, אלא שבא הפסוק ללמדנו, שישנה עוד שמיטה, שגם בה אין אדם יכול לתבוע חובותיו מחברו, ומתקיים בו "לא יגש את רעהו"², והיא, שהמלווה את חברו אינו רשאי לתובעו בפחות משלושים יום, דאמר מר שלושים יום בשנה חשוב שנה. ואם כן אפשר לקרוא לשלושים יום שנת השבע.

תוך שלושים יום - החוב לא חל, או שאינו רשאי לתובעו

מהלשון "אינו רשאי לתובעו" משמע בפשטות, שבאמת יש חוב אלא שאי אפשר לתובעו, וזהו לכאורה "לא יגש את רעהו" - יש חוב, אלא שאינו רשאי לתובעו.

הנטעי גבריאל מביא חקירה לגבי שמיטת כספים. דעת היראים היא, שהחוב בשמיטה קיים כל עוד לא יאמר משמט אני, והמלוה מצווה לומר משמט אני. ודעת רוב הראשונים וכך פוסק גם הנטעי גבריאל, שהחוב משתמט בסוף שנת השמיטה מעצמו ב"אפקעתא דמלכא".

נראה, שבדין שלושים יום תהיה אותה מחלוקת, שכן מדמים את דין שלושים יום לשמיטת כספים - "יש שמיטה שהיא כזו", וגם ה"לא יגש" משותף לשניהם. אמנם, אפשר לומר שיש פה רק דימוי חיצוני לשמיטה ואינו ממש אותו הגדר, והראיה לכך היא, שלאחר שמיטת כספים של שמיטה החוב אינו חוזר, ואילו לאחר שלושים יום החוב צץ פתאום מחדש, ומורה שצורת השמטת הכספים של שלושים יום אינה שווה להשמטת הכספים של שנת שמיטה. אך אפשר לדחות ולומר, שאם התורה מדמה את השמיטות, בעל כורחך שצורת ההשמטה שווה, רק שבדין שלושים יום גזרה התורה את השמיטה לזמן.

1. ג, ב.
2. דברים טו, ט.
3. שם טו, ב.
4. וכן אמר לי הרב משה כהן.

להלן ננסה לבחון שתי נפקא מינות לחקירה זו האם החוב כלל אינו חל, או שרק אינו ראשי לתובעו.

- א. האם יש חזקת אין אדם פורע תוך זמנו, בסתם הלוואה.
- ב. האם חלה שמיטת כספים על סתם הלוואה שפירעונה חל לאחר ראש השנה של השמינית.

אמירת פרעתי בתוך הזמן

הריטב"א והמאירי אומרים בסוגיא שלנו שאדם יכול לטעון פרעתי תוך שלושים היום ונאמין לו, ולא נאמר שקיימת פה חזקת "אין אדם פורע תוך זמנו", ובפשטות ההסבר שבהלוואה שמפורש זמנה כשמגיע הזמן או זמן הפירעון. מה שאין כן בהלוואה סתם כל הזמן זמנו, אלא שאינו ראשי לתובעו בפחות משלושים יום.

הסמ"ע מסביר זאת באופן אחר, וסובר, שאדם הקובע זמן לפירעון, קובע על פי ידיעתו מתי יוכל לשלם, מה שאין כן הלווה בסתם כוונתו, שעד שלושים יום יפרע, אבל אינו קובע מתי בדיוק.

בשולחן ערוך⁵ הובאו שתי דעות, הדעה שניה סוברת שלאחר שלושים יום אין כותבים שטר על מלוה שמא פרעו. מעיר הש"ך, שלשיטה זו שלושים יום נחשב כקובע זמן גם לעניין פריעה תוך הזמן, ולכן עד שלושים יום אין חשש שיפרע, ומעל שלושים יום חוששים שפרע. ונשאר בצריך עיון שהרי קיימא לן שאדם עשוי לפרוע סתם הלוואה גם תוך השלושים.

הדין בשמיטת כספים בשלושים יום

בדין שמיטת כספים נפסק שמלוה לעשר שנים החוב לא נשמט, שכן עדיין לא הגיע זמן הפירעון, וממילא לא חל דין לא יגוש. מה יהיה בדין במלוה סתם, בלא להגיד זמן פירעון, שזמן הפירעון הוא לאחר זמן שמיטת כספים? ונראה שאפשר לתלות זאת בחקירה, האם עכשיו זמן פירעון וממילא יחול דין לא יגוש, או שעדיין לא הגיע זמן הפירעון, ולכן לא חלה שמיטת כספים שכן יהיה דומה למלוה לעשר שנים.⁶

אוצר הכסף מביא מחלוקת בדין זה. האור זרוע⁷ כתב, שאינו משמט, דבתוך שלושים יום לא קרינן ביה לא יגוש. הוא מוכיח את דבריו מהירושלמי בשביעית⁸:

"עאל רב יהודה ואמר טעמא קרבה שנת השבע שנת השמיטה לא היא שנת השבע ולא היא שנת השמיטה? מה תלמוד לומר? ... שלא תאמר כל שלושים יום אינו

5. בבא-בטרא ה, א.

6. חו"מ לט, ג.

7. אמנם בדבר אברהם (חלק א, לב) הביא חקירות אחרות לפשוט את הבעיה הזאת, אבל נראה שאפשר בפשטות לתלות בחקירה זו וזה נראה לי חקירה פחות מפולפלת.

8. הלכות עבודה זרה פרק א סימן כג.

9. פרק י הלכה א.

רשאי לתובעו, לאחר שלושים יום בהשטט כספים הוא לא יגבנו לפום כך צריך מימר קרבה שנת השבע שנת השמיטה¹⁰.

מסביר האור זרוע שהפסוק בא לומר, שאף על פי שבא לידי לא יגוש לאחר שלושים יום, היות ועכשיו אין דין לא יגוש מחמת השמיטה - החוב אינו נשטט. הרש"ש מביא ראיה מהסוגיא במכות. הסיבה, שהגמרא מכניסה סוגיית מלוה סתם, לאחר שדנה האם מלוה לעשר שנים נשטט בשביעית, היא על מנת ללמדנו שזה אותו דין¹⁰.

ומביא אוצר הכסף לאחר מכן רשימת פוסקים, שפסקו לא כך, אלא שמשטט החוב לאחר שלושים יום, ופוסק כמותם.

סתם הלוואה שלושים יום סברא או גזירת הכתוב

כיוון נוסף לבדיקת הקשר בין שמיטת כספים לסתם הלוואה, הוא לבחון האם סתם הלוואה נלמדת מגזירת הכתוב בלבד, או שיש מלבד גזירת הכתוב, גם מקום לסברא המיוחדת לדין הספציפי של סתם הלוואה, שהוא שונה משמיטת כספים וממילא הדינים לא יהיו זהים.

הריטב"א מביא, שאפילו מאן דאמר "יום אחד בשנה חשוב שנה", כאן יודה שיום אחד לא יחשב שנה, שכן רוב הלוואות לא תובעים אחרי יום, ומשמע מדבריו שהדין בנוי גם על סברא אנושית. ומובא בהערות¹¹, שבהגהות פורת יוסף, כנראה סובר אחרת ונעלם ממנו דברי רבינו, ונראה שחולקים בשאלה הזאת האם הדין בנוי גם על סברא, או רק על גזירת הכתוב.

הריטב"א מביא, שהרא"ה סובר, שסתם מלוה שלושים יום, לפי שנתן להוצאה, לעומת שאלה שמחזיר בעין, ולכן זמן השאלה קצר יותר, ולא אומרים סתם שאלה שלושים יום, וראיתו מסוגיין. ומסביר הריטב"א שהראיה היא מזה, שהפסוק שממנו נלמד סתם חוב שלושים יום נלמד משמיטת כספים, ובשמיטת כספים מדובר על חובות בלבד, ולא על השאלה. אם כן נראה שלומדים גדרים מדין שמיטה לדין סתם הלוואה שלושים יום, ואינו רק דמיון חיצוני.

נראה לי שיש הוכחה אחרת לדברי הרא"ה מהסוגיא, אם נאמר שהוא מודה לדברי הריטב"א שגם למאן דאמר "יום אחד בשנה חשוב שנה", פה מודה שלא נאמר סתם הלוואה יום אחד, יוצא שהולכים בתר הסברא, ומוכח כן מזה שלא שהזכירה הגמרא, שלדברי האומר יום אחד בשנה חשוב שנה הדין שונה, ואם כן מסברא יש חילוק כדברי רש"י הסובר שסתם מלוה שלושים יום לפי שניתנה להוצאה ולא הדרא בעינייהו, אבל לשאלת כלים דהדרו בעיניהו רשאי לתובעו כל שלושים יום כל זמן שירצה. דהיינו אם אדם לווה כסף ומוציאו, פרושו שחסר לו הכסף עכשיו וצריך זמן להשיג את הכסף, אבל כלי הרי נמצא בעינו, משתמשים, ומחזירים את הכלי, ולא צריך זמן על מנת להשיג כלי אחר. לכן זמן שאלה הוא מועט מסברא. והרא"ה מוכיח את רש"י ומסביר סברא בחילוק בין שאלה להלוואה, אם כן לא בנוי רק על גזרת הכתוב.

10. דבר אברהם שם פסק כמותם אך מסיבות אחרות.

11. הרב יצחק רלב"ג, מהדיר הריטב"א בהוצאת מוסד הרב קוק.

דברי רש"י נאמרים על מנת להסביר את המשנה בשבת¹² "שואל אדם מחברו כדי יין וכדי שמן ובלבד שלא יאמר הלוגי". ומסביר אביי, שבהשאלה לא כותבים ועל כן לא אסרו לשאול בשבת, מה שאין כן בהלוואה שכותבים, ועל כן אסרוה. מסביר רש"י שהלוואה כותבים היות והיא לזמן ארוך, שסתמה שלושים יום, (כדי לא לשכוח כנראה). התוספות¹³ אומרים, שהחילוק בין שאלה להלוואה איננו בזמן, שכן שניהם שלושים יום, אלא החילוק הוא ששאלה מחזיר דבר בעין, לעומת הלוואה שלא מחזיר דבר בעין, וזה הגורם לכך שבהלוואה כותבים ושאלה לא כותבים.

הדבר אברהם סובר, שגם אחרי שאמרנו בסוגיא בין מלוה בשטר בין מלוה בעל פה יש גזרת כתוב שאי אפשר לתבוע לאחר שלושים יום, עדיין נשאר הסברא הראשונית שמלוה בשטר עומד גם בסברא אנושית בלא תורה, שאדם לא טורח לכתוב שטר על זמן מועט, אלא שנוספת עוד גזרת הכתוב. על פי זה יוצאת לו נפקא מינה מחודשת, שהכותב שטר, אף אם לא ציין בו את זמן הפירעון, יחשב לכולי עלמא כקובע זמן לשלושים יום, ולא תהיה שמיטת כספים.

עוד מנסה הדבר אברהם להביא ראיה, שבכלל עצם הדרשה שסתם מלוה שלושים יום, אינה דאורייתא אלא בגדר אסמכתא בלבד, שכן השולחן ערוך¹⁴ פוסק, שכל הדין שסתם הלוואה שלושים יום הוא דווקא במקום שאין מנהג, ואם יש מנהג משמע שהולכים אחר המנהג. וכן מפורש בתוספתא¹⁵ האומרת שבמקום שיש מנהג בין להוסיף על שלושים יום בין לפחות משלושים יום הולכים אחר מנהג. ואם יש דין תורה שונה מהמנהג לא צריכים לכאורה ללכת אחר המנהג ובעל כורחך זה אסמכתא. אך דוחה את ראייתו על פי החסדי דוד על התוספתא, שבאמת התורה כן קבעה שסתם הלוואה שלושים יום, אבל כל זה בלא שפרש זמן אחר, ואם עושים על דעת המנהג זה כאילו פרש זמן.

סיכום

סתם הלוואה שהיא שלושים יום נלמד בגמרא מפסוק שנכתב לגבי שמיטת כספים. ניסינו לבחון עד כמה יש קשר בין שתי ההלכות. ראינו שיטה שהביא הדבר אברהם, שיתכן ואין קשר כלל והלימוד אינו אלא אסמכתא בעלמא. שיטה נוספת היא לומר שדינים זהים לחלוטין עד כדי כך שהחוב כאילו אינו קיים תוך שלושים יום, וכן שגזירת הכתוב היא המקור הבלעדי לדין שלושים יום. דעה ממצעת היא הדעה שתסבור שאכן נלמד משמיטת כספים אך גם מסברא ולכן יהיו דינים שאינם זהים. ועל פי זה יתכן שכל מחלוקות הראשונים שהבאנו יהיו תלויות זו בזו.

12. כג, א.

13. קמח, א ד"ה שואל אדם.

14. חו"מ עג, א.

15. בבא מציעא י, א.